

DIJALEKT ILI VERNAKULAR?

DUNJA JUTRONIĆ-TIHOMIROVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 801.316:800.87
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988-02-17

Istraživanja nestandardnih jezičnih varijeteta, vernakulara i dijalekata u svakodnevnom društvenom kontekstu, naročito u gradu, centralni je zadatak socijalne ili urbane dijalektologije. Ovaj zadatak nije naišao na veći odaziv kod naših lingvista. Razloge možemo sažeti u nekoliko točaka: 1. Postoji predrasuda koja pripada području narodne lingvistike (folk linguistics) da je jezik grada iskvareni tip govora; 2. Dijalektolozi su prvenstveno zainteresirani za seoske dijalekte; 3. Društveni status informanata u dijalektološkim istraživanjima uglavnom se zanemaruje; 4. Slavisti koji vrše ovakva istraživanja nisu uvijek upoznati s najnovijim istraživanjima u sociolingvističkoj teoriji.

U članku se daje deskriptivna analiza urbanog idioma u gradu Splitu. U diskusiji se raspravlja u raznim stupnjevima gubljenja dijalekta pod utjecajem standardnog jezika i ustupanjem dijalekta pred gradskim vernakularom. Analiza govora dvadesetogodišnjaka zasigurno potvrđuje da se urbani splitski govor ne može nazvati čistim čakavskim. Ovo je jasno uvidom u mnoge nečakavske karakteristike kako su prikazane u analizi. Autorica članka smatra da ovaj tip govora ne možemo ni nazivati dijalektom i zalaže se da ga nazovemo gradskim vernakularom. Isto tako smatra da konverzacijski urbani vernakular nije kaotičan ni nesistematičan kao što se možda čini na prvi pogled već da je to vid govora koji je prilično stabilan i koji ima svoj vlastiti prestiž.

Knjiga američkog lingvista Williama Labova *The Social Stratification of English in New York City* (1966) označila je, pored drugih stvari koje su od teorijske važnosti za lingvistiku, novi pristup proučavanju nestandardnih varijeteta, dijalekata i vernakulara u svakodnevnom društvenom kontekstu.¹ Jezične varijacije i raznolikost postale su od centralne važnosti za lingvističku teoriju a time je i dijalektologija dobila svoj novi status unutar lingvističke teorije.² To se dogodilo kad su lingvisti shvatili da ljudi ne govore različito samo zato što žive na različitim mjestima već zbog toga što pripadaju raznim spolovima, generacijskim grupama i društveno-ekonomskim slojevima.

Ovakav pristup jeziku nije još uvijek našao pravog odziva kod naših lingvista, a naročito ne kod slavista. O ovome se do danas, a u posljednje vrijeme nešto više, mnogo reklo i ponešto i napisalo. (Vidi Bugarski

¹ Ovaj članak predstavlja razrađenu verziju referata pročitanog na XI. kongresu slavističkih društava Jugoslavije održanog 16—19. X. 1985. u Sarajevu.

² O izmijenjenom statusu dijalektoloških ispitivanja vidi naročito J. K. Chambers i P. Trudgill, 1980, drugo izdanje 1984. *Dialectology*.

1965, 1982, 1983; Magner 1978; Škiljan 1980; Radovanović 1983; Jutronić-Tihomirović 1983, 1985, Kalogjera 1985). Razlozi za zapostavljanje sociolingvističkih istraživanja koja se u svijetu intenzivno obavljaju na jeziku u gradovima s ciljem da se prouče jezične promjene i njihove zakonitosti koje bi mogle biti od teorijskog značenja za stvaranje što adekvatnije lingvističke teorije moglo bi se sažeti u nekoliko točaka: 1. Narodno-lingvističke predrasude o kojima govori Bugarski u svom članku »Sociolingvističke teme«, gdje kaže: »...među glavne razloge srazmerno veoma slabe zastupljenosti detaljnijih opisa jezika urbanih sredina u nekim zemljama, ovde naglašeno uključujući i našu, treba ubrojiti tipično narodno-lingvističke predrasude prema gradskom govoru kao nečistom i iskvarenom konglomeratu govornih tipova koji zapravo i nije ni dostojan valjanog naučnog opisivanja. A okolnost da ovakav stav ne samo dele nego počesto i raspiruju i neki jezikoslovci nije sama po sebi dovoljna da ukine njegovu suštinsku pripadnost kategorijama narodne lingvistike« (1982 :169). 2. Iako urbani dijalekti igraju važnu ulogu u stvaranju nekih specifičnih crta i smjera promjena koje sigurno imaju utjecaja i na daljni razvoj standardnog jezika,³ naši se dijalektolozi uglavnom i prvenstveno bave ruralnim dijalektima.⁴ Ova vrsta dijalektologije historijski je orijentirana i njen je prvenstveni interes čisti dijalekt, onaj koji je još sačuvan od utjecaja sa strane i kontakta sa standardnim i nestandardnim jezicima. Jedan od razloga koji se navode za ovakvu vrstu orijentacije naših dijalektologa jest činjenica da je većina jugoslavenskog stanovništva donedavna živjela na selu.⁵ Međutim, postoji i šire, historijsko opravdanje interesa za seoske dijalekte u čitavoj tradiciji geografske lingvistike koja se s teorijske točke bavi važnim genetskim od-

---

Cambridge: Cambridge University Press. Ta knjiga pruža vrlo pregledan i jasan uvid u razne pristupe dijalektologiji počevši od geografske dijalektologije/lingvistike, zatim pokušaja strukturalne, generativne i konačno urbane ili socijalne dijalektologije. Koristan uvid u šira teorijska pitanja sociolingvistike pruža S. Romaine, 1982. u svojoj knjizi *Socio-historical linguistics, its status and methodology*. Cambridge: Cambridge University Press, naročito poglavlje 9 »On the epistemological status of sociolinguistic theory.«

³ Vidi M. Radovanović, *Sociolingvistika*. Beograd: BIGZ, za primjere nekih promjena u standardnom jeziku. Također P. Ivčić u diskusiji na simpoziju o jeziku u suvremenoj komunikaciji, gdje kaže: »Ipak skrenuo bih pažnju na to da postoji govorni sloj koji se može smatrati najtipičnijim za dati grad. To je govor omladine rođene u gradu koji je (pod uslovom jednake školovanosti) prilično jedinstven, bez obzira na to odakle potiču roditelji. To je ono što izrasta 'iz tla', tačnije 'iz asfalta' i što se učvršćuje i ujednačuje u dodirima među decom, odnosno omladinom. To je ujedno govor kojemu pripada budućnost« (1983 :205).

⁴ Vidi pregledno kod M. Radovanović, 1983, »Linguistic Theory and Sociolinguistics in Yugoslavia«, *International Journal of the Sociology of Language*, 44,55—69. Također D. Kalogjera, 1985, »Attitudes toward Serbo-Croatian Language Varieties«, *IJSL*, 52,93—109.

⁵ O ovome naročito T. F. Magner, 1978, »Diglossia in Split«, *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Romania and Yugoslavia*, Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 400-437.

nosima među dijalektima i jezicima. Ovo je još uvijek jedno od važnih područja ispitivanja u lingvistici, iako u posljednje vrijeme sa stanovišta urbane ili socijalne dijalektologije ponešto kritizirano zbog svoje nedovoljne šire lingvističke teorijske zasnovanosti.⁸ 3. Nadodala bih još jedan razlog zbog kojeg se zapostavlja ispitivanje jezika grada.⁷ Naime, u dijalektološkim se ispitivanjima ne uzimaju u obzir društvene pripadnosti informanata, tako da korelacija između jezika i, na primjer, društvenih slojeva nikad nije dolazila u obzir. Slično je i s pitanjem generacijskih razlika, jer su se uglavnom birali stariji i stari informanti⁹ kako bi se zabilježio što autentičniji dijalekt. Potrebe za socijalnom i generacijskom kao i nekim drugim stratifikacijama naglašava se, pogotovo u novije vrijeme, iako takvih ispitivanja dosad nije bilo.⁸ 4. Postoji još jedan razlog zašto dijalektološka, tj. lingvistička istraživanja nisu napredovala u ovom pravcu. Slavisti, naime, u svojim orijentacijama prema slavenskim jezicima nisu dobro upoznati s najnovijim stremljenjima u teorijama anglo-američke sociolingvistike koja sigurno najviše doprinosi nastojanjima objašnjenja jezičnih varijacija u potrazi za takvom lingvistikom koja se više ne bavi idealnim govornikom-slušaoцем, nego pokušava heterogenost jezičnih iskaza prikazati u lingvističkoj teoriji. O ovome vrlo točno govori P. Ivić i kaže: »Serbokroatisti se pretežno bave konkretnim jezičnim pitanjima, dok specijalisti za druge jezike, kojima je onostrana literatura bliža, svoju pažnju mnogo više posvećuju teorijskoj problematici. Čak bi se moglo reći — doduše uz krupne ograde — da se jedni često bave praksom bez teorije, a drugi teorijom bez prakse, bar ukoliko je reč o praksi relevantnoj za proučavanje i negovanje našeg jezika... Neophodan je prisniji spoj znanja i napora jednih i drugih« (1983 :242). Dakle, moglo bi se reći da lingvisti koji su upoznati s teorijom ne osjećaju da imaju pravo da se upuštaju u slavističke teme. Međutim, neki su počeli da doprinose ovom neistraženom i za lingvističku teoriju važnom području ispitivanja.¹⁰

⁸ P. Trudgill, ur. 1978, *Sociolinguistic Patterns in British English*. London: Edward Arnold. Također L. Milroy. 1980. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.

⁷ Vidi D. Jutronić-Tihomirović, 1985, »Aspekti socijalne ili urbane dijalektologije«, *Radovi FF u Zadru*, 24,29—36.

⁸ Na primjer kod opisa čakavštine srednjednematinskih otoka P. Šimunović, 1977, *Čakavska rič*, 1,5—65, kaže: »Nagli socijalni preobražaj sela, pa škole, dnevni tisak, radio, televizija, razvitak turizma, bolje komunikacijske veze sa štokavskim pučanstvom u posljednjim desetljećima narušili su izvornu strukturu govora, osiromašili stari leksički fond i prekinuli logičan tok razvitka na svim jezičnim razinama. Iako ovaj prikaz opisuje govor današnjih sedamdesetogodišnjaka, treba imati na umu da se on ne ostvaruje jedinstveno« (1977 :7).

⁹ Vidi D. Brozović, 1976, »O suvremenoj zadarskoj miksoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama«, *Radovi FF u Zadru*, 49—63. Vidi također R. Bugarski, 1982, »Sociolingvističke teme«, *Treći program Radio Beograd*, 55,159—193.

¹⁰ Vidi D. Kalogjera, 1985, i D. Jutronić-Tihomirović, 1983. i 1985.

U ovom članku pokušat ću predstaviti opis razgovornog idioma mlade generacije govornika u gradu Splitu. Deskripcija je neminovno nepotpuna i u mnogočemu nedovršena pošto je rezultat preliminarnih sociolingvističkih istraživanja jezičnih promjena u tom gradu. Diskusiju ću, za ovu priliku, ograničiti na stupnjeve gubljenja dijalektskih karakteristika. Uz to ću pokušati obrazložiti nastojanje da ovaj razgovorni idiom nazovem vernakularom. Spomenut ću i neke moguće i potrebne pravce metodoloških ispitivanja kao i problema u proučavanju urbanih varijeteta.

Dakle, možemo se složiti s D. Brozovićem kada kaže da »na razgovorne idiome lingvistika dugo nije obraćala pažnju«,¹¹ no oni su u ispitivanju jezika grada zadobili centralno značenje, a i stav se prema njima promijenio, između ostalog i zato jer se smatraju za najbolje pokazatelje jezičnih promjena.

Najjednostavnije činjenice koje ukazuju da je neka jezična promjena u toku jesu različita jezična ponašanja između dvaju jezičnih stadija u odnosu na neku, ili skup nekih, jezičnih odlika. Takve bi promjene bile indikativne za promjene, kako ih Labov naziva, »u stvarnom vremenu« (*real time*) u odnosu na promjene koje se događaju u »sadašnjem vremenu« (*apparent time*). Ovdje dajemo jedan pregled promjena u sadašnjem vremenu, tj. prikazujemo jezično ponašanje dviju grupa govornika različitih dobi. Ovakva vrsta jezičnih varijacija predstavlja jedan stadij u nizu dugogodišnjih jezičnih promjena.

Iako postoje razni opisi iz čakavskih govornih područja, ne postoji opis splitskog dijalekta u prošlosti. Ovdje se možemo u potpunosti složiti s P. Ivićem koji kaže: »U čakavskoj oblasti u Dalmaciji mnogo je lakše odrediti izglose u svetu otoka nego na kopnu, i to iz dva razloga. Kopneni čakavski govori u Dalmaciji izmjenjeni su pod štokavskim uticajem, duboko i na raznovrsne načine, tako da se geografski kontinuitet starih osobina u njima ne može lako uočiti. Osim toga ti su govori dosad vrlo slabo proučeni. Obaveštenja koja imamo o njima uglavnom su sumarna, a često i samo fragmentarna« (1981 :70).

Split se na dijalektološkim kartama označava kao čakavski, ikavski grad, i on je to nekad i bio. Neke od vrlo korisnih komentara fonoloških i morfoloških crta koje nalazimo u govoru 65-godišnjaka (a i starijih) sta-

¹¹ Ovdje navodim podulji citat iz članka D. Brozovića »O tipologiji supstandardnih i interdijalekatskih idioma u slavenskom svijetu« gdje on kaže: »Jezična znanost već po tradiciji proučava različite idiome: standardne jezike, dijalekte određenih područja, konkretne govore pojedinih naselja i sl. a na razgovorne idiome lingvistika dugo nije obraćala pažnje. Oni naime po svojim osobinama nisu pogodan izvor podataka za ono što je lingvistiku najviše zanimalo: s jedne strane, zbog svoje nekonkretnosti, zbog svoje 'rasplinutosti' nisu podesni za opčelingvističko teoretsko proučavanje prirode ljudskog jezika uopće, kao fenomena, s druge su praktički neupotrebljivi za istraživanje srodničkih odnosa među dijalektima i jezicima, za njihovo svrstavanje u narječja, jezične skupine i porodice i sl.« (1973 :33).

novnika Splita možemo naći u članku Jasne Gačić (1979), a neke opaske o govoru današnjeg Splita u odnosu na gubljenje jezičnih karakteristika kod mladog naraštaja nalazimo kod Vidovića (1973). Najkompletniji prikaz splitskog govora (iako daleko od iscrpnog) nalazimo kod T.F. Magnera (1978) gdje on govori o svojevrsnoj diglosiji u Splitu i o prestižnom varijetetu grada za koji on smatra da je govor starih Splitskana, što je za sigurno jedno otvoreno pitanje.

Ni naša analiza nije iscrpna, a to za ovu priliku nije mogla ni biti. U njoj se globalno iznose neke fonološke, morfološke i sintaktičke crte koje nalazimo u govoru 20—25-godišnjaka koje kontrastiramo s karakteristikama u govoru 60—65-godišnjaka. Nije prikazana statistička analiza već se samo ukazuje na tendencije koje su izrazite.

*starija generacija**fonologija**mlada generacija*

1. ikavski oblici <i>lipo; cili; čovik</i>	1. ikavski je dominantan s mješavinom ijekavskog, što zaslužuje podrobniju analizu.
2. prelaz $m > n$ <i>s prijatejen; radin;</i> <i>učin; osan</i>	2. Ovo je jedna od još uvijek vrlo izraženih dijalektalnih karakteristika, iako je miješanje u sintagmama veliko: npr. <i>prid tin momkom; sa ton jabukom</i>
3. refleksije fonema <i>h</i>	3.
a) $h > \emptyset$ u inicijalnoj i finalnoj poziciji <i>ajduk; ladno; odma</i>	a) još uvijek vrlo karakteristično. Treba reći da se i u drugim dijalektima u konverzacionim stilovima gubi.
b) $h > v$ (uglavnom iza vokala stražnjeg reda) <i>kuvat; uvo</i>	b) ne toliko rašireno kod mlađe generacije
c) $h > j$ (iza vokala prednjeg reda) <i>grijota; grij</i>	c) vrlo se rijetko čuje
d) $hv > f$ <i>fala; falit se</i>	d) vrlo učestala govorna crta
4. Ne pravi se razlika između afrikata <i>č</i> i <i>ć</i> . Ovo je karakteristično i za stare i za mlade. Afrikata se izgovara nešto bliže standardnom <i>č</i> i <i>ć</i> .	
5. prijelaz $lj > j$ <i>judi; jubav; poje</i>	5. ova se crta sve više gubi: <i>ljudi; ljubav; polje</i>
6. prelaz $đ > j$ <i>gospoja; meja; rojen</i>	6. dominantna upotreba standardnih oblika: <i>gospođa; međa; rođen</i>
7. protetičko <i>j</i> <i>justa; joko; Jamerika</i>	7. ne javlja se kod mlađe generacije

morfologija

1. genitiv množine — Ø za imenice ženskog i srednjeg roda: <i>kuć'; boc'; sel'</i> — i za muški rod: <i>profešuri</i> kao i — Ø: <i>deset misec'; kilo čaval'</i> 2. D/L/I množine <i>ženaman/ženan/ženami</i> <i>profešuriman</i> 3. treće lice množ. prezenta — u / — du: <i>govoru/govoridu</i> 4. particip prošli jednine <i>ao > a: reka</i> <i>io > i/ja: radi(j)a</i> 5. infinitiv na — t <i>stavit; radit</i> 6. kratke množine <i>bori; podi; kraji; zidi</i>	1. <i>uglavnom se upotrebljavaju standardni oblici: kuća; boca; sela.</i> Kod muškog roda povremena upotreba dijalektalnih oblika 2. samo standardni oblici <i>ženama, profešurima</i> 3. prevladavaju standardni oblici <i>govore; rade</i>, a dijalektski se oblik javlja samo sa — u: <i>radu</i> 4. vrlo izrazita upotreba ovih istih oblika kod mlade generacije 5. vrlo izraženo kod mladih (ali nije karakteristično samo za čakavski) 6. zastupljeno i u govoru mladih

sintaksa

1. miješanje lokativa i akuzativa <i>bija san u Split</i> <i>gleda curu na ponistru</i> <i>— sidija u kantun</i> 2. za + infinitivna konstrukcija <i>to je dobro za čitat</i> 3. od se reducira u o' u genitivnim konstrukcijama <i>pismo o' sestre</i> 4. impersonalne konstrukcije <i>udrilo ga, zatvorilo ga</i> 5. redukcija <i>mi je > me</i> <i>draga me Ravena</i> 6. pluskvamperfekt <i>bija je uteka</i> <i>bila san ti rekla</i> 7. upitna zamjenica <i>ča</i> <i>ča radiš, ča mi jemaš reć?</i>	1. mladi se uglavnom ispravljaju <i>bija san u Splitu</i> <i>gleda curu na ponistri</i> <i>sidija u kantunu</i> 2. vrlo se često upotrebljava 3. standardni oblici puno više: <i>pismo od sestre</i> 4. vrlo učestalo u govoru mladih 5. potpuno izgubljeno kod mladih 6. pluskvamperfekt se još uvijek često koristi 7. u potpunosti je zamjenjuje upitna zamjenica <i>šta/što</i>

Prikazane činjenice govore da se u čakavštini ovog gradskog idioma događaju promjene o kojima naravno nije moguće dati definitivan sud dok se još ne ispituju razne druge sociolingvističke komponente kao što su, naprimjer, jezik govornika srednje generacije, drugih društvenih slojeva a uz to svaku jezičnu varijablu treba proučiti i sa samog lingvističkog stanovišta ne uzimajući u obzir van jezične komponente.¹²

Do kakvih nas zaključaka dovodi sadašnja analiza? Ona zacijelo potvrđuje primjedbe koje su već iznesene, a prema njima splitski govor, naročito ovaj u drugoj polovici 20. stoljeća, ne možemo nazivati čakavskim. Kako kaže R. Vidović: »U najboljem slučaju zaslužuje naziv štokavoidnog čakavskog govora, polučakavskog idioma« (1978 :61). To je očito i prema mnogim nečakavskim karakteristikama koje su vidljive iz naše analize. I Mate Hraste je još davne 1948, proučavajući srednjedalmatinske čakavske govore na otocima, smatrao da je Split po govoru hibridan.¹³ Isto tako na kraju već navedenog članka Magner predviđa što će se dogoditi sa splitskim dijalektom u dekadi koja dolazi, navodeći: »Do godine 1986. splitski dijalekt će, ako su moja predviđanja točna, biti oblik govora koji se razlikuje od udžbeničkog hrvatskog po njegovim ikavskim oblicima, malim brojem specifičnih riječi i nekoliko morfoloških karakteristika« (1978 :433). Iz analize se vidi da predviđanja nisu daleko od istine.

Sasvim je jasno da govor mladih obrazovanih stanovnika Splita nije čakavski kako je on historijski definiran.¹⁴ Možemo reći da u našoj prikazanoj analizi nismo otkrili ništa novo ako uzmemo da se o gubljenju dijalekatskih osobina govorilo već u prošlosti, međutim za potrebe lingvistike i sociolingvistike to je ipak nedovoljno i fragmetarno kako je to već primijetio Pavle Ivić. Sigurno je važno koje se jezične razine u dijalekatskom sistemu prije narušavaju, koje su rezistentnije utjecaju standarda, a zatim unutar samih razina koje su od pojava otvorenije na takav utjecaj. Ovdje u to važno pitanje nećemo ulaziti, jer ono nije osnovna tema ovog teksta,¹⁵ međutim ipak ćemo primijetiti da su sintaksa

¹² Jedan takav pokušaj predstavila sam u referatu pod naslovom »Jedna moguća sociolingvistička univerzalija« na skupu »Jezični varijeteti i nastava jezika« Društva za primijenjenu lingvistiku Hrvatske, održanog u Zadru 11—12. X. 1985. Sada tiskano u *Radovima FF u Zadru*, 1986, 17—28.

¹³ M. Hraste, 1948, »Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale«, *Rad JAZU*, 272 :123—157. R. Vidović u knjizi *Čakavske studije* kaže: »Dominantna crta splitskog govora danas je štokavsko-ikavski govor tipa Dalmatinske zagore, on daje osnovni ton razgovornom jeziku većine stanovnika, a čakavski je supstrat sveden na spomenute rudimente. Stoga slika koja se o splitskoj jezičnoj situaciji daje na suvremenim dijalekatskim kartama čakavskog narječja više ne odgovara stvarnosti« (1978 :61—62).

¹⁴ Tako B. Finka u članku »O čakavskom identitetu« (*Suvremena lingvistika* 7—8) kaže: »Ako smo u kojem govoru ili dijalektu utvrdili barem jednu osobinu koja je isključivo relevantna za čakavsko narječje, onda je taj govor ili dijalekt izvorno čakavski« (1973 :12).

¹⁵ Vidi o tome detaljnije u referatu navedenom u bilješki 12.

i morfologija puno podložnije utjecaju nego što je to fonologija.¹⁶ Jedan od razloga u sintaksi je zasigurno taj što su specifične sintaktičke karakteristike čakavskog (a to vrijedi i za druge dijalekte) malobrojne. U stupnju zastupljenosti morfoloških karakteristika sigurno postoji hijerarhija, tako se npr. nastavci za dativ, lokativ i instrumental množine potpuno gube, dok se oblici participia prošlog glagola sasvim dobro održavaju. Nadalje, unutar fonoloških promjena jedne su sasvim rezistentne, kao što je to prelazak $m > n$, dok u promjenama fonema h postoje različiti stupnjevi adaptacije prema standardu.¹⁷

Ovdje se zalažemo da ovakav tip urbanog govora ne nazivamo dijalektom već da ga zovemo urbanim *vernakularom*. Nepostojanje dijalekta u gradskim sredinama ovdje potkrepljujemo istim osjećajem koji je iskazala M. Ivić kada je rekla: »Jezički supstandard nije prosto narodni dijalekt, kako to laici misle. To je pojava tipična za grad. Ona gradu i daje pored ostalog, sasvim specifičnu jezičku fizionomiju u odnosu na selo. Dijalekt je u gradu izrazito nepostojana kategorija« (1965 :741). Slično mišljenje, proučavajući govor u Zagrebu i Korčuli, iznio je Kalogjera upravo spominjući riječ vernakular. On tako kaže: »Ono na što misli prosječni govornik kada govori danas o dijalektu iznoseći svoje stavove ili vjerovanja, jest nešto što je bliže stvarnosti upotrebe, tj. neka vrsta vernakulara koji je, manje ili više, obojen karakteristikama za koje se kaže da pripadaju historijskom dijalektu toga kraja« (1985 :94).

U dosadašnjoj literaturi ne nailazimo na jedan termin koji bi okarakterizirao ovaj idiom. Svatko se snalazi kako mu se čini najbolje. Tako nalazimo sljedeće nazive: *urbani idiom*, *gradski supstandard*, *gradska koiné*, *srednji varijetet*, *prelazna govorna faza*, *razgovorni jezik*.¹⁸

U pogledu razrađivanja pojma razgovornog jezika i njegove tipologizacije najrazrađeniju i najinteresantniju građu nalazimo u članku D.

¹⁶ Tako npr. D. Jović u članku »Sociolingvistički faktori jezičnih promena u župskom govoru«, *Književnost i jezik*, 2—3, primjećuje: »... veoma sporo se menja prozodijski sistem i specifična dijalektska intonacija« (1979 :248). Kod ispitivanja govora radnika u gradu Belfastu L. Milroy primjećuje također da se fonološke karakteristike supstandarda teško mijenjaju pod utjecajem standardnog jezika. Vidi članak u knjizi P. Trudgill (1978 :20).

¹⁷ M. Ivić, govoreći o hijerarhizaciji tipova jezičnih pogrešaka, zapaža: »Nije stoga slučajno što se u najmanje neželjene greške u odnosu na normu ubrajaju pojave očuvane dijalekatske prozodije. Nijedan se naš intelektualac ne bi usudio da kaže, u ozbiljnom društvu, po uzusu svog rodnog kraja: *udario ga sas batinu*; ali će zato bezbroj njih (pa čak i jezički stručnjaci!) mirno reći: ne dolazi, postale, usmerimo i si, i niko im to neće uzeti baš za greh. U tipovima jezičnih pogrešaka postoji, dakle, očevitna hijerarhija: za neke društvo smatra da diskvalifikuje čoveka kao intelektualca, a druge su prosto neprijatni detalji koji, naravno, nisu za pohvalu, ali se ipak mogu otrpeti« (U članku »Jezična individualnost grada«, *Izraz*, 8—9, 1965 :744). Koliko mi je poznato ovom se hijerarhizacijom nije niko bavio lingvistički ili sociolingvistički.

¹⁸ Više općenito o jeziku grada vidi tematski blok D. Jutronić-Tihomirović, 1983, »Jezik grada«, *Argumenti*, 1—2:169-196.

Brozovića, »O tipologiji supstandardnih i interdijalekatskih idioma u slavenskom jezičnom svijetu«. Brozović smatra da je razgovorni jezik specifična jezična pojava, različita od drugih (1973 :67) i on ga kao takvog u svojoj tipologizaciji supstandardnih formi smješta na skalu mjesni govor (kao organski idiom) — interdijalekt — razgovorni jezik (prvenstveno vezan za grad) — supstandard i konačno standardni jezik (kao neorganski idiom). Ovdje je dana pomalo pojednostavljena shema, jer je i interdijalekt kao i supstandard mogući vid razgovornog jezika.¹⁹ U svojoj raspravi oko razgovornog jezika Brozović govori o tome da »razgovorni jezik« ili »kolokvijalni jezik« nije baš najsretnije rješenje pogotovo u odnosu na riječ »jezik«.

Čini nam se da bi se razgovorni idiom gradskoga govora mogao nazvati *vernakularom*. Sociolingvisti su naročito zainteresirani za ispitivanje svakodnevnog, konverzijskog jezika raznih društvenih slojeva i grupa kojim se govori u gradu i kojeg je W. Labov nazvao vernakularom.²⁰ To je govor koji je lingvistički, tj. sociolingvistički najmanje »označen« (*marked*). On se ne koristi za specijalne potrebe kao što su javni istupi, jezik književnosti ili kakvi rituali. Vernakular nije toliko karakterističan za pojedinca koliko za grupu pošto je on rezultat interakcije među govornicima. U tome se sastoji njegova sistematičnost i postojanost. On je od naročitog interesa za jezičnu analizu jer predstavlja spontani, nesvjesno kontrolirani vid govora u situacijama kad su govornici najopušteniji i ne pridaju važnost svom govoru. Ovdje svakako treba upozoriti da se i vernakular ne upotrebljava jednoznačno²¹ jer on često označava i najneformalniji stil jednog takvog jezičnog idioma. Tako, naprimjer, izučavajući govor djece iz nižih društvenih slojeva, britanska lingvistkinja Jenny Cheshire jezik koji istražuje s lingvističke i sociolingvističke strane označava kao vernakularni stil vernakulara (*vernacular type of the 'vernacular'*). Usprkos svemu, vernakular se čini dovoljno jasnim terminom da bi se mogao sasvim primjereno koristiti za oznaku neformalnog, razgovornog idioma raznih društvenih grupa u gradu

¹⁹ D. Brozović kaže: »... bilo bi naravno očekivati da je posve lako razgraničiti razgovorni jezik od interdijalekata... No u praksi to razlikovanje nije ni malo lako, jer je često veoma teško odrediti govori li kakav pojedinac u danom času razgovornim jezikom ili kojim interdijalektom odnosno tzv. gradskim poludijalektom. Teško se katkada odlučiti, uostalom, i da li se kakav konkretan dijalekt vodi razgovornim ili standardnim jezikom, tj. njegovom govornom realizacijom. To je posve shvatljivo s obzirom na općenitu istinu da je razgovorni jezik, izuzmemo li neke specifičnosti, prelazni idiom između standardnoga jezika i interdijalekta stanovitoga područja, s prevladavanjem standardnih elemenata« (1973 :63—64).

²⁰ W. Labov, 1972, *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. Naročito strana 209 i dalje.

²¹ O pojmu i definiciji vernakulara osim kod Labova možemo naći i na drugim mjestima. Naročito korisne primjedbe postoje kod Susan Gal, 1979, *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*, New York: Academic Press. Zatim Gillian Sankoff, 1980. *The Social Life of Lan-*

i tako bi se izbjegli nazivi koje smo već spomenuli, a i razgovorni jezik ovog tipa bio bi pobliže i preciznije označen.

Kao što smo vidjeli iz prikaza karakteristika, i donekle njihove hijerarhizacije, ovaj urbani vernakular nije tako kaotičan i nesistematičan kao što se obično smatra.²² Dapače, lingvisti pokazuju interes za teorijsko objašnjenje statusa vernakulara i vernakularne norme. Tako, na primjer, L. Milroy (1980) pokušava definirati vernakularnu normu u njenim distinkcijama prema kodificiranoj standardnoj normi. U Belfastu, u zajednici koju je ona ispitala postoji vrlo homogena urbana sredina gdje su ljudi (iz radničke klase koju je proučavala) vezani vrlo čvrstim i bliskim društvenim vezama (odakle potječe termin društvene mreže 'social network') koje nameću normativni konsensus među njenim članovima i tako stvaraju svoju vernakularnu normu.²³

U svjetlu širih teorijskih pitanja jezične promjene bilo bi neophodno slijediti istraživanje u nekoliko pravaca: 1. Sprovesti još detaljniju analizu govora pripadnika raznih generacija. Sigurno bi govor još jedne srednje generacije ukazao na lingvističke kao i sociolingvističke putove jezičnih promjena. 2. Proučavanje jezika društvenih grupa i klasa u jugoslavenskim urbanim sredinama tek je u začetku²⁴ a sigurno bi takvo istraživanje dalo bolji uvid u naše jezične prilike. 3. U svijetu već standardno ispitivanje razlika između govora muškaraca i žena moglo bi se provesti i u našim gradovima. Rezultati analiza u svijetu pokazuju da žene predvode i uvode promjene u jeziku u prilikama gdje dolazi do kontakta dijalekta i standarda.²⁵

Na jednom je mjestu prikladno rečeno da nam svakako nije potreban dijalektolog da nam kaže da se dijalekti mijenjaju ili gube, ali nam je on kao lingvist sigurno potreban da nam preciznije objasni *zašto*, a naročito *kako* dolazi do promjena.

---

guage, Philadelphia: University of Pennsylvania Press; Jenny Cheshire, 1982, *Variation in an English Dialect*, Cambridge University Press.

²² Ovdje se ne bismo složili s D. Brozovićem u već spomenutom članku iz 1973. kada kaže da je razgovorni jezik nekonkretan, rasplinut i prelazna faza prema standardnom jeziku. Suprotno mišljenje možemo naći kod D. Kalogjere (1983).

²³ Vidi L. Milroy, 1980, *Language and Social Networks*, Oxford; Basil Blackwell i članak L. Milroy & S. Margrain, 1978. »Vernacular language loyalty and social network«, *Belfast Working Papers in Language and Linguistics*, 3,1—59.

²⁴ Vidi prvi rad ovakve vrste kod nas, M. Pupovac, »Jezik i društvene klase«, 1985, izrađen na Odsjeku za opću lingvistiku i orijentalne studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

²⁵ P. Trudgill u knjizi *On Dialect, Social and Geographical Perspectives*, Oxford; Basil Blackwell govori o razlikama koje postoje u govoru žena i muškaraca gdje sve ukazuje na to da žene govore 'bolje' od muškaraca. Tako on kaže: »It is the single most consistent finding to emerge from sociolinguistic studies over the past 20 years. This phenomena may be found by some people to be embarrassing and undesirable, but there can be absolutely no doubt it does exist« (1983 :162).

Literatura

- Brozović, D. 1973. »O tipologiji supstandardnih idioma u slavenskom jezičnom svijetu«, *Govornite formi i slovenskite literaturni jezici*, Skopje.
- Brozović, D. 1976. »O suvremenoj miksoglotiji i o njezinim povijesnim i lingvističkim pretpostavkama«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14—15, 49—63.
- Bugarški, R. 1965. »Grad i jezik«, *Izraz* IX/4.
- Bugarški, R. 1982. »Sociolingvističke teme«, *Treći program Radio Beograd*, 55, 159—192.
- Bugarški, R. 1983. »O urbanom idiomu«, u knjizi *Jezič u savremenoj komunikaciji*.
- Chambers, J.K. i P. Trudgill. 1980. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cheshire, J. 1982. *Variation in an English Dialect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downes, W. 1984. *Language and Society*. London: Fontana Paperbacks.
- Finka, B. 1973. »O čakavskom identitetu«, *Suvremena lingvistika*, 7—8, 11—15.
- Gačić, J. 1979. »Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru«, *Čakavska rič*, 1, 3—55.
- Gal, S. 1979. *Language Shift. Social Determinants of Language Change in Bilingual Austria*, New York: Academic Press.
- Gumperz, J. (ur.). 1982. *Language and Social Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hraste, M. 1948. »Osobine govora otoka Šolte, Čiova, Drvenika i susjedne obale«, *Rad JAZU*, 123—157.
- Ivić, M. 1965. »Jezična individualnost grada«, *Izraz*, 8—9, 740—747.
- Ivić, P. 1981. »Prilog kategorizaciji pojedinih grupa čakavskog govora«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, 67—91.
- Ivić, P. 1983. »O nekim referatima«, u knjizi *Jezič u savremenoj komunikaciji. Jezič u savremenoj komunikaciji*, 1983, Beograd: Centar za marksizam.
- Jović, D. 1979. »Sociolingvistički faktori jezičnih promena u župskom govoru«, *Književnost i jezik*, 2—3, 243—253.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1983. »Jezič grada«, *Argumenti*, 1—2, 196—217.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1985. »Aspekti socijalne ili urbane dijalektologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24, 29—38.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1986. »Jedna moguća sociolingvistička univerzalija«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 17—28.
- Kalogjera, D. 1985. »Attitudes towards Serbo-Croatian language varieties«, *International Journal of the Sociology of Language*, 52, 93—111.
- Labov, W. 1966. *The Social Stratification of English in New York City*, Washington: Center for Applied Linguistics. Treće izdanje 1982.
- Labov, W. 1972. *Language in the Inner City Studies in the Black English Vernacular*, Philadelphia: Pennsylvania University Press.
- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: Pennsylvania University Press.
- Magner, T.F. 1978. »Diglossia in Split«, u knjizi *Magner & Schmalsteig*, 400—437.
- Magner, T.F. & W. Schmalsteig 1978. *Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*, Columbus: Slavica Publishers.
- Milroy, L. 1980. *Language and Social Networks*, Oxford: Basil Blackwell.
- Milroy, L. & S. Magrain. 1978. »Vernacular Language Loyalty and Social Network«, *Belfast Working Papers in Language and Linguistics*, 3, 1—59.

- Milroy, J. & L. Milroy 1978. »Belfast. Change and Variation in an Urban Vernacular«, u knjizi *Sociolinguistic Patterns in British English*.
- Pupovac, M. 1985. »Jezik i društvene klase«. Istraživanje provedeno na Odjeku na opću lingvistiku i orijentalne studije. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Radovanović, M. 1979. *Sociolingvistika*. Beograd: BIGZ.
- Radovanović, M. 1983. »Linguistic Theory and Sociolinguistics in Yugoslavia«. *International Journal of the Sociology of Language*, 44, 55—69.
- Sankoff, G. 1980. *The Social Life of Language*. Philadelphia: Pennsylvania University Press.
- Šimunović, P. 1977. »Čakavština srednjedalmatinskih otoka«, *Čakavska rič*, 1, 55—65.
- Škiljan, D. 1980. »Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika«, *Naše teme*, 6, 952—963.
- Trudgill, P. (ur.). 1978. *Sociolinguistic Patterns in British English*, London: Edward Arnold.
- Trudgill, P. 1985. *On Dialect*, Oxford: Basil Blackwell.
- Trudgill, P. (ur.). 1984. *Applied Sociolinguistics*, New York: Academic Press.
- Vidović, R. 1973. »O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru«, *Čakavska rič*, 2, 5—123.
- Vidović, R. 1978. *Čakavske studije*, Split: Čakavski sabor.

Dunja Jutronić-Tihomirović: A DIALECT OR A VERNACULAR?

S u m m a r y

Two decades of investigation of non-standard language varieties, vernaculars and dialects in everyday social contexts, seen as central task in social or urban dialectology, have not been properly reflected in Yugoslav linguistics. The reasons for such neglect can be roughly summarized in the following points: 1. There is a prejudice belonging to folk linguistics that the urban idiom is a corrupted type of speech; 2. Serbo-Croatian dialectologists have been primarily concerned with rural dialects; 3. Social background of the informants in dialectological studies has never been taken into consideration; 4. The Slavists who do most of the dialectological work are not very well acquainted with the most recent advances in sociolinguistic theory.

This paper attempts to give some new descriptive data of the urban idiom in the city of Split. The discussion centers on the different degrees of the loss of dialect under the pressure of the standard language and its replacement by urban vernacular. The analysis of the 20-year-old inhabitants of Split certainly confirms the fact that Split urban idiom cannot be called 'pure' čakavian dialect. This is evident from many non-čakavian characteristics as presented in the analysis. The author is of the opinion that this type of speech cannot be referred to as a dialect and gives arguments to call it urban vernacular. The dismissal of the label dialect in urban settings is supported by the same view expressed by M. Ivić (1965) and D. Kalogjera (1985). Contrary to some opinions, the author suggests that the conversational urban vernacular is not as chaotic or of such unsystematic nature as it might seem, but that it is a rather stable phenomenon with its own prestige.